

ПЕЧАТ НА ЦАР ПЕТЪР ОТ РАЗКОПКИТЕ НА ОБЕКТ „УЛИЦА“ В ПРЕСЛАВ

Живко АЛАДЖОВ

При археологическите проучвания на обект „Преславска Патриаршия – юг „Улица“ бе открит печат на българския владетел Петър I¹. Той има следното описание:

Лице: кръгов надпис:

+ ΙΧΘΧ – ΡΙΣΤΙΧΣ*

+ Ἰησοῦς Χριστός

В средата бюст на Христос с кръстат нимб, облечен в хитон и химатион. С дясната ръка благославя, а с лявата държи евангелие, украсено с пет бисера, от които средният е поставен в кръг.

Обако: кръгов надпис:

+ ΠΕΤΡΟΣ ΡΑΣΓΕΥΧΗΣ

= + Πέτρος βασι(λεῦς) εὐσ(εβ)ής

В превод: „Петър, благочестив василевс“

Бюстови изображения на Петър и Мария във фас. Петър е вдясно, със стема на главата, облечен в дивитисион. Мария е изобразена вляво, на главата е със стема от женски тип, облечена е в дивитисион, препасан с лорос. Те държат помежду си двойно пресечен патриаршески кръст, който завършва в долния край с малка сфера. Ръцете на двамата владетели я придържат според съществуващото старшинство.

Отпечатъкът върху ядрото не е добре центриран, поради което изображението и надписът вляво остават извън ядрото. Описаният печат се доближава до този, открит в Преслав преди 1938 г. и сега във фонда на НАИМ – БАН, инв. № 103 (Герасимов 1938, 362; Йорданов 2016, № 145).

Олово, диаметър 17/19 мм; тегло – 6,70 г (**табло LX 1 а,б**).

Датировката на моливдовулите с това описание се отнасят към периода 940-950 г.

¹ ПИН 211/2007 г.

Описаният печат на цар Петър е третият открит от мен екземпляр на този владетел за повече от четири десетилетия работа на терен във Велики Преслав. На разкопките, които съм ръководил – „Преславска Патриаршия“ и „Преславска Патриаршия – юг „Улица“ през годините бяха намерени 15 оловни печата – византийски и български (Аладжов 1986, 38-40; Аладжов 1989, 27-32; Аладжов 2008, 129-135; Аладжов 2008а, 129-135; Аладжов 2015, 294-295). Моливдовулите са включени в корпуса на печатите от България (Jordanov 2003; Jordanov 2006; Jordanov 2009; Jordanov 2011; Йорданов 2016). Правя тези уточнения, защото мисля, че само печатите, открити при археологически проучвания, могат да бъдат пълноценен източник за ключа към разгадаване на историческата ситуацията и обяснението за големия брой моливдовули на цар Петър. Екземплярите от аукциони, частни колекции, както и предадени/откупени от музеите попълват статистиката, но с много условности и резерви служат за обосновани исторически изводи и аргументации. Особено важна е тази бележка за паметниците, отнесени към българското средновековие, където има повече неясноти, отколкото пояснения, свързани с историческите събития.

Описаният горе екземпляр принадлежи към най-многобройната група печати от български владетел. В изследването на Иван Йорданов те са описани в група III.3.A.v и са повече от 88 броя² (Йорданов 2016, 95, 109), които са отпечатани от неустановен брой булотириуми, но при всички случаи повече от десетина. Характерното за тази група е „разминаването“ между изображението и надписа върху реверса – представени са Петър и Мария, но надписът се отнася само до царя, определен, като „*благочестив василевс*“. Този факт е твърде интересен и непознат в световната сфрагистика (Йорданов 2016, 109), чието решаване може да разкрие непознати досега процеси и взаимоотношения в преславския царски двор.

Според мен, тези най-многобройни печати на цар Петър материализират желанието на владетеля за нов курс във вътрешната политика; показват стремежа към засилване на едноличната му власт. Най-вероятно тези печати са скрепявали различни документи (укази, заповеди), изпратени до най-близките царски съратници, администрацията в преславския двор; до различни по ранг длъжностни лица, независимо къде те се намират. Чрез ликовете на Петър и Мария се продължава традицията в изображенията върху моливдовулите на царя, но същевременно надписът „*благочестив василевс*“ подчертава неговия стремеж да се еманципира от Византия, като демонстрира сила и независимост от нея. Външната политическа обстановка е подходяща за тези ходове, тъй като династията на Лакапините е отстранена от властта във Византия, а с това и

² В тази връзка разглежданият от нас екземпляр следва да е 89 по ред.

царската съпруга Мария, като нейн представител в България, губи ролята си на „посредник“ в междусъседските политически отношения. Тези действия са различни по интензивност и проява, но целенасочени и завършват в края на 50-те години на Х в. Това става с появата върху печатите на самостоятелно изображение на цар Петър като едноличен владетел и надписи, изписани на гръцки – „*Петър василевс на българите*“, „*Петър василевс*“ (945-969) и „*Петър цар на българите*“, изписан на старобългарски.

Цялостният преглед на моливдовулите на цар Петър I отразяват неговия стремеж за промяна във владетелската канцелария, действията му са премерени и внимателни, като вероятно следи реакцията на Византия. Постепенната и последователна смяна на владетелската титулатура, както и замяната на гръцкия с кирилица, дава основание да се предположи, че с това може би завършва и вътрешната административна реорганизация в средата на Х в.

Трябва да отбележа, че от всички известни екземпляри, оформени в група III. 3.A.в от Иван Йорданов (Йорданов 2016, 95), само 9% са от археологически разкопки, т.е. от сигурен контекст. От разкопките в Преслав печатите произхождат основно от територията на Вътрешния град на Преслав или в близост до крепостната му стена. Това са проучените обекти „Преславска патриаршия“, която е с дълга строителна история, сложен ансамбъл от сгради, които възникват от средата на IX – до средата на X век, а животът на почти всички архитектурни паметници продължава и през следващите векове, като повечето достигат до третата четвърт на XIII в. (Овчаров, Аладжов, Овчаров, 1991); от обект „Улица“, южно от Патриаршията (Аладжов 2008, 621-622); от манастирския комплекс, южно от Кръглата църква (Йорданов 2016, 96) и др. Спирам се на документираното местонамиране на моливдовулите, защото подкрепя гореизказаната ми идея, че с тези печати са скрепени писма или разпореждания до голям кръг от хора, живеещи в центъра на града, в близост до царските палати и канцелария, в селища, с които централната власт поддържа контакти през последното десетилетие на първата 1/2 на Хв.

В заключение трябва да отбележа, че разнообразието и големият брой печати на цар Петър I могат да имат различни обяснения и гледни точки, но несъмнено научното дирене е все още в дълг към този владетел, управлявал най-дълго средновековната българска държава.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Аладжов 1986:** Ж. Аладжов. Нов тип византийски моливдовул от Велики Преслав. – Нумизматика, XX, 1986, 4, с. 38-40.
- Аладжов 1989:** Ж. Аладжов. Моливдовули от обект “Преславска архиепископия”. – Нумизматика, XXXII, 1989, 1, с. 27-32.

- Аладжов 2008:** Ж. Аладжов. Разкопки на Преславската Патриаршия. Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 621-622.
- Аладжов 2008а:** Ж. Аладжов. Княз Борис I и земите на юг от Балкана. В: Християнската култура в средновековна България. Велико Търново, 2008, 129-135.
- Аладжов 2015:** Ж. Аладжов. Новооткрит моливдовул от Велики Преслав. – Известия на бургаския музей, 5, 2015, 294-295.
- Герасимов 1938:** Т. Герасимов. Оловни печати на Симеон и Петър. – Известия на българския археологически институт, XII, 1938, 357-369.
- Йорданов 2016:** И. Йорданов. Корпус на средновековните български печати. – Плиска-Преслав, 12, 2016.
- Овчаров, Аладжов, Овчаров. 1991:** Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Преславската патриаршия през X в. – Големият царски дворец във Велики Преслав. I, София, 1991,
- Jordanov 2003:** I. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria. Sofia, Vol. I, Sofia 2003.
- Jordanov 2006:** I. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria. Sofia, Vol. II, Sofia 2006.
- Jordanov 2009:** I. Jordanov. Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria. Sofia, Vol. III, Sofia 2009.
- Jordanov 2011:** I. Jordanov. The Collection of Medieval Seals from National Archaeological Museum Sofia. Sofia, 2011.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло LX 1 а, б. Оловен печан на цар Петър (лице и опако).

SEAL OF TSAR PETER FROM THE EXCAVATIONS AT ULITSA SITE IN PRES LAV

Zhivko Aladzhov
(Summary)

Several seals have been found during excavations at Ulitsa Site south of the Patriarchy's complex in the capital city of Preslav. One of them belongs to Tsar Peter with his wife Maria – Peter and Maria pious Basileis (940s – 950s). The molybdo bulla is relating to the most numerous group (88 pieces) of the same monarch.

The publication of the seal in question discovered in the course of regular archaeological research is important as only 9% of all pieces known so far come from archaeological excavations; the rest of them in the museum depots in Bulgaria have been acquired through purchases, from auctions, private collections, etc.

The great number of Tsar Peter's seal puts forward many questions and researchers should look for their answers in the home political situation in Bulgaria during the years of his reign.